

О. Подобний,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики
Національного університету «Одеська юридична академія»,

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

У системі державно-правових засобів боротьби зі злочинністю, за допомогою яких практично втілюється в життя внутрішня правова політика держави у сфері боротьби зі злочинністю, особливе місце належить оперативно-розшуковій діяльності. Це обумовлено в тому числі фактом, що сучасне кримінальне процесуальне законодавство активно сприймає інструментарій оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД). Вплив зазначених процесів на стан боротьби зі злочинністю та пов'язані із цим актуальні аспекти вдосконалення системи внутрішньої правової політики, безперечно, потребують наукового осмислення.

У становлення загальної теорії ОРД органів внутрішніх справ (далі – ОВС) великий внесок зробили А.І. Алексєєв, В.Г. Бобров, А.Ф. Возний, А.Ф. Волинський, Д.В. Гребельський, І.О. Клімов, О.Г. Лекар, В.А. Лукашов, В.Г. Самойлов, В.В. Сергєєв, Г.К. Синілов, А.Б. Утевський [1–3]. Із часу проголошення незалежності України в державі почала складатися вітчизняна теорія ОРД, засновниками якої стали О.М. Бандурка, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Л. Ортинський та інші [4–8]. Вагомими є надбання таких учених, які розробляли теорію ОРД ОВС, як М.П. Водько, К.К. Горяїнов, О.Ю. Шумілов, С.С. Овчинський [9–12].

Уперше поняття оперативно-розшукової діяльності як виду суспільно-соціальної практики надано О.Г. Лекарем: «Оперативно-розшукова діяльність – це заснована на законодавчих і підза-

конних актах система розвідувальних (пошукових) заходів, що здійснюються переважно негласними засобами й методами з метою запобігання, розкриття злочинів і розшуку злочинців, які переховуються» [2, с. 8]. З розвитком теорії оперативно-розшукової діяльності це визначення уточнювалося А.І. Алексєєвим і Г.К. Синіловим. Не формулюючи дефініції, науковці вказали на три підсистеми ОРД: застосування оперативно-розшукових сил, засобів і методів боротьби зі злочинністю як найважливіша ознака суспільної практики; юридичний характер ОРД; підсистема правовідносин, що складаються в ході застосування сил, засобів і методів ОРД [1, с. 8]. У науці існують й інші поняття ОРД ОВС, у різний час розроблені В.М. Аتماжитовим, І.І. Басецьким, Д.В. Гребельським, І.О. Клімовим, В.А. Лукашовим, А.Г. Маркушиним, А.Г. Птициним та іншими вченими [13, с. 23; 3, с. 27].

Однак законодавче визначення цієї діяльності, надане в ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», суттєво відрізняється від наукових. Зазначено, що ОРД – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних і контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [14].

У цьому зв'язку цілком очевидно, що недостатньо різнобічне дослідження сутності ОРД стримує наукове розроблення питань про співвідношення її з іншими юридичними функціями ОВС, про процес негласної роботи й інші

важливі питання теорії та практики боротьби зі злочинністю [4, с. 3]. Крім того, О.Ф. Долженков вказує, що загальноприйняте (законодавче) формулювання ОРД виявляється недостатнім із теоретичного й ідеологічного аспектів, оскільки не розкриває в повному обсязі її соціального призначення й не містить ідей, які можна було б використувати в професійному вихованні кадрів [7, с. 7].

Завданням статті є визначення сутності й актуальних напрямів вдосконалення системи внутрішньої правової політики України у сфері боротьби зі злочинністю.

Необхідно зазначити, що ще в 70-ті роки минулого сторіччя провідними кримінологами ОРД визнавалася як одна з практичних функцій, із використанням якої реалізується кримінальна політика [2, с. 178–180]. Ця думка була розвинена спочатку Д.В. Гребельським, який вперше запропонував вважати ОРД державно-правовою формою боротьби зі злочинністю [15, с. 37], а потім І.П. Козаченком, який розглядав державно-правовий характер ОРД як такий, що виконує свою соціальну роль в адміністративно-політичній сфері громадського життя [16, с. 35]. Не обмежуючись висвітленням соціальної й державної ролі ОРД, А.Ф. Возний наголошував на її кримінально-правовому призначенні, що виконує службову роль у реалізації кримінально-правових норм [17, с. 25–35].

Розробниками вчення про кримінально-правову політику держави є М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, Ф.Г. Бурчак, А.А. Герцензон, П.С. Дагель, І.М. Данишин, М.І. Загородніков, В.В. Сташис, В.Я. Тацій [18; 15; 19; 20]. Усі вони, незважаючи на деякі розбіжності в трактуванні цього поняття, вважали, що на певному етапі лінія політики в галузі боротьби зі злочинністю складається із системи відносно самостійних векторів, у якій ОРД також виконує певну позитивну функцію [21, с. 13].

На думку М.П. Водька, кримінальна політика реалізується у відповідних

видах державно-правової діяльності у сфері боротьби зі злочинністю: кримінально-правовій, кримінально-процесуальній, кримінально-виконавчій та оперативно-розшуковій діяльності. Об'єктом кримінальної політики в ОРД є: 1) характер і зміст спеціальних заходів боротьби зі злочинністю, її припинення й запобігання; 2) організаційно-структурне забезпечення оперативних підрозділів державних органів, уповноважених здійснювати ОРД; 3) оперативно-розшукове законодавство; 4) напрями оперативно-розшукової діяльності на сучасному етапі боротьби зі злочинністю. Таким чином, формування головної лінії, стратегічних і тактичних напрямів боротьби зі злочинністю у вигляді синтезу наукових теорій, політичних, соціологічних і правових знань, прийняття відповідних директивних актів і галузей законодавства, створення системи відповідних їм державних органів, що забезпечують активну, наступальну протидію злочинності й іншим правопорушенням, – усе це становить зміст кримінальної політики. Цілі кримінальної політики реалізуються в прийнятті кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого й оперативно-розшукового законодавства, що формують, відповідно, чотири елементи кримінальної політики [9, с. 41–43].

Політику ОРД О.Ф. Долженков визначає як складову кримінальної політики, яка у свою чергу обумовлюється соціальною політикою держави. Організаційно-правову та предметно-функціональну основу політики ОРД, на думку вченого, складає сукупність законів і відомчих нормативних актів, у тому числі положень, інструкцій, наказів, що регулюють діяльність оперативних підрозділів, їх кадрове, матеріально-технічне й науково-методичне забезпечення [22, с. 36–42].

Окремі дослідники, дотримуючись аналогічної позиції, доповнюють таке уявлення про сутність оперативно-розшукової політики тим, що їй притаманні специфічні принципи – основні

ідеї, які є відображенням загальних керівних начал кримінальної політики у сфері оперативно-розшукового права, що шляхом закріплення в нормах права стають принципами ОРД. На їх думку, особливостями сучасної оперативно-розшукової політики є регламентація загальних питань ОРД відкритими нормативно-правовими актами; чітке визначення суб'єктів ОРД і їх компетенції; вимога суворого дотримання законності в діяльності суб'єктів ОРД; залучення громадськості й окремих осіб до сприяння оперативним підрозділам; обмеження конституційних прав громадян у процесі здійснення ОРД тільки на основі закону та у встановленому порядку [11, с. 90–91].

Аналіз зазначених та інших сучасних досліджень вітчизняних науковців, сферою інтересів яких є проблеми розроблення правової та кримінально-правової політики української держави [23, с. 31; 24, с. 3–13; 25], дозволив нам констатувати, що внутрішню правову політику України у сфері боротьби зі злочинністю складають кримінально-правова політика як її системоутворюючий елемент, а також кримінально-процесуальна, оперативно-розшукова та кримінально-виконавча політики як її окремі елементи. При цьому оперативно-розшукова політика виконує забезпечувальну функцію щодо інших елементів внутрішньої правової політики України у сфері боротьби зі злочинністю, однак без її виконання неможливе практичне втілення в життя кримінально-правової, кримінально-процесуальної та кримінально-виконавчої політики; у разі незадовільного здійснення ОРД інші зазначені державно-правові функції суттєво знижують свою ефективність.

Зазначене положення особливо рельєфно виділилося з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України 2012 р., хоча в умовах законодавчого закріплення правової конструкції максимального поєднання оперативно-розшукового та кримінально-процесуального видів діяльно-

сті зазначені державно-правові функції залишаються цілісними соціально-правовими утвореннями, які мають свою індивідуальну внутрішню структуру.

На сьогодні загальними рисами оперативно-розшукового та кримінально-процесуального видів діяльності є їх спрямованість на захист прав та інтересів людини; єдність кінцевих завдань оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної правоохоронних функцій; кримінально-процесуальна регламентація правового статусу оперативних підрозділів і слідчих органів; спрямованість оперативно-розшукових заходів і слідчих дій на інформаційне та процедурне забезпечення кримінального провадження; єдність гарантій законності проведення негласних заходів в ОРД і кримінальному процесі. Водночас до відмінних рис цих видів діяльності належать самостійний характер правової бази їх функціонування, відмінності початку й меж провадження, підпорядкованість за призначенням оперативно-розшукової діяльності кримінально-процесуальній.

Як висновок необхідно зазначити, що нині оперативно-розшукова діяльність і кримінальний процес – це цілісні соціально-правові утворення, які мають свою індивідуальну внутрішню структуру. Водночас оперативно-розшукова діяльність залишається передумовою кримінального процесу, що виконує в останньому інформаційну функцію та з огляду на сприйняття Кримінальним процесуальним кодексом України негласних слідчих (розшукових) дій стає його складовою в дослідженні злочинів. Таким чином, найактуальнішим аспектом удосконалення системи внутрішньої правової політики України у сфері боротьби зі злочинністю є напрям подальшої оптимізації й уніфікації оперативно-розшукового та кримінального процесуального законодавства.

Ключові слова: боротьба зі злочинністю, внутрішня правова політика, кримінальний процес, оперативно-розшукова діяльність.

Обґрунтовано, що змістом системи внутрішньої правової політики України у сфері боротьби зі злочинністю охоплено кримінально-правову політику як її системоутворюючий елемент, а також кримінально-процесуальну, оперативно-розшукову та кримінально-виконавчу види політики як її окремі елементи. Найактуальнішим аспектом удосконалення системи внутрішньої правової політики України у сфері боротьби зі злочинністю визнано напрям подальшої оптимізації й уніфікації оперативно-розшукового та кримінального процесуального законодавства.

Обосновано, что содержанием системы внутренней правовой политики Украины в сфере борьбы с преступностью охватывается уголовно-правовая политика как ее системообразующий элемент, а также уголовно-процессуальная, оперативно-розыскная и уголовно-исполнительная виды политики как ее отдельные элементы. Актуальным аспектом совершенствования системы внутренней правовой политики Украины в сфере борьбы с преступностью признано направление дальнейшей оптимизации и унификации оперативно-розыскного и уголовного процессуального законодательства.

It is proved that the content of domestic legal policy of Ukraine in the sphere of combating crime is covered by criminal law policy as its backbone element, as well as criminal procedure, secret investigation and penal policy as its individual elements. The direction of further optimization and unification of secret investigation and criminal procedure are recognized as current aspects of improvement of the internal legal policy of Ukraine in the sphere of combating crime.

Література

1. Алексеев А.И. Актуальные проблемы теории оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел / А.И. Алексеев, Г.К. Синилов. – М. : Изд. ВНИИ МВД СССР, 1973. – 200 с.

2. Лекарь А.Г. Методологические проблемы теории оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел / А.Г. Лекарь, А.Ф. Волинский, Д.В. Гребельский, В.Г. Самойлов // Труды КВШ МВД СССР. – 1976. – Вып. 8. – С. 11–23.

3. Лукашов В.А. Введение в курс «Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел» / В.А. Лукашов. – К. : КВШ МВД СССР, 1976. – 127 с.

4. Бандурка А.М. Оперативно-розыскная деятельность: правовой анализ / А.М. Бандурка, А.В. Горбачев. – К. : РИО МВД Украины, 1994. – 160 с.

5. Бандурка О.М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності : [монографія] / О.М. Бандурка. – Х. : Злата миля, 2012. – 620 с.

6. Дідоренко Е.О. Процесуальний статус ОРД у кримінальному судочинстві : [монографія] / Е.О. Дідоренко, С.О. Кириченко, Б.Г. Розовський ; Луган. у-т внутр. справ. – Луганськ : РВВ ЛІВС, 2000. – 95 с.

7. Долженков О.Ф. Оперативно-розысковая деятельность как правоохранная функция криминальной милиции / О.Ф. Долженков, А.Ф. Думко, І.П. Козаченко. – О. : НДРВВ ОІВС, 2000. – 134 с.

8. Кондратьев Я.Ю. Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції : [монографія] / Я.Ю. Кондратьев. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. – 444 с.

9. Водько Н.П. Основы оперативно-розыскной деятельности : [учебное пособие] / Н.П. Водько. – М. : Московский университет МВД России, 2005. – 254 с.

10. Овчинский С.С. Оперативно-розыскная информация / С.С. Овчинский ; под ред. А.С. Овчинского, В.С. Овчинского. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 367 с.

11. Теория оперативно-розыскной деятельности : [учебник] / под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 832 с.

12. Шумилов А.Ю. Проблемы законодательного регулирования оперативно-розыскной деятельности в России : [монография] / А.Ю. Шумилов. – М. : Издатель И.И. Шумилова, 1997. – 232 с.

13. Гребельский Д.В. Теоретические основы и организационно-правовые проблемы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел / Д.В. Гребельский. – М. : Акад. МВД СССР, 1977. – 171 с.

14. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII в редакції Закону України від 19 березня 2015 р. № 267-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
15. Герцензон А.А. Уголовное право и социология (проблемы уголовного права и уголовной политики) / А.А. Герцензон. – М. : Юридическая литература, 1970. – 285 с.
16. Козаченко І.П. Оперативно-розшукова діяльність як державно-правова форма боротьби зі злочинністю : [навчальний посібник] / І.П. Козаченко. – К. : НАВСУ, 1995. – 210 с.
17. Возный А.Ф. Уголовно-правовые и этические проблемы теории и практики оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел / А.Ф. Возный. – М. : Акад. МВД СССР, 1980. – 42 с.
18. Бажанов М.И. Новое в уголовном законодательстве / М.И. Бажанов, В.В. Стаишис. – М. : Юридическая литература, 1970. – 91 с.
19. Даньшин И.Н. За преступление – наказание / И.Н. Даньшин. – Х. : Вища школа, 1975. – 105 с.
20. Дагель П.С. Проблемы советской уголовной политики / П.С. Дагель. – Изд-во Дальневосточного ун-та, 1982. – 124 с.
21. Загородников Н.И. Советская уголовная политика и деятельность органов внутренних дел / Н.И. Загородников. – М. : МВШМ МВД СССР, 1979. – 100 с.
22. Долженков О.Ф. Загальнодержавна політика протидії організованій злочинності – нагальна потреба сьогодення / О.Ф. Долженков // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – Львів : ЛІВС, 2002. – № 2(1). – С. 36–42.
23. Дрьомін В.М. Злочинність як соціальна практика: інституціональна теорія криміналізації суспільства : [монографія] / В.М. Дрьомін. – О. : Юридична література, 2009. – 616 с.
24. Тацій В.Я. Проблеми формування правової політики в Україні / В.Я. Тацій // Вісник АПрН України. – 1994. – № 2. – С. 3–13.
25. Подобний О.О. Оперативно-розшукова діяльність у системі внутрішньої правової політики України у сфері боротьби зі злочинністю / О.О. Подобний // Південноукраїнський правничий часопис. – 2009. – № 4. – С. 11–13.